

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
Громадянська освіта та основи демократії

для всіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти
УДУ імені Михайла Драгоманова

Київ 2025 рік

Розробники програми:

Борис ГУМЕНЮК, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та гуманітарних студій;

Тамара БАККА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти;

Степан ДМИТРЕНКО, кандидат політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та гуманітарних студій;

Тетяна ЛАДИЧЕНКО, кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри методології та методики суспільних дисциплін;

Тетяна МЕЛЕЩЕНКО, кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри методології та методики суспільних дисциплін;

Тетяна СТОЯН, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та гуманітарних студій.

Оксана БОГОМАЗ, доктор філософії, старший викладач кафедри методології та методики суспільних дисциплін.

Рецензенти:

Світлана ВІЗЕР, кандидат історичних наук, доцент, завідувачка кафедри історії та етнології України

Андрій КУДРЯЧЕНКО, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки та техніки України, директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України.

Обговорено та рекомендовано до затвердження на засіданні Науково-методичної ради УДУ імені Михайла Драгоманова

«27» серпня 2025 року, протокол № 11.

Затверджено на засіданні Вченої ради УДУ імені Михайла Драгоманова

«28» серпня 2025 р., протокол № 1.

I. Пояснювальна записка

Програма навчальної дисципліни «Громадянська освіта та основи демократії» складена для здобувачів (бакалаврського) рівня вищої освіти розроблена відповідно до освітніх програм підготовки фахівців з усіх спеціальностей УДУ імені Михайла Драгоманова.

Метою викладання навчальної дисципліни «Громадянська освіта та основи демократії» є формування у здобувачів освіти базових знань про основи демократії, принципи функціонування демократичного суспільства та розвиток громадянських компетентностей.

№ з/п	Назва навчальної дисципліни, шифр за навчальним планом та кількість кредитів ЄКТС	Кількість годин (денна форма навчання)					Кількість годин (заочна форма навчання)				
		Всього	Аудиторні	Лекції	Семінарські	СРС	Всього	Аудиторні	Лекції	Семінарські	СРС
	Громадянська освіта та основи демократії ЗП05 3 кредити ECTS	90	34	18	16	56	90	10	6	4	80
	Разом:	90	34	18	16	56	90	10	6	4	80

III. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль I. Громадянська освіта як освіта для людини й громадянина.

1. Вступ.

Актуальність, мета та завдання вивчення дисципліни «Громадянська освіта та основи демократії». Концептуальні основи громадянської освіти. Формування громадянських, соціальних та політичних компетентностей як мета і завдання громадянської освіти.

2. Громадянська освіта в системі освіти України.

Нормативна база громадянської освіти. Шляхи впровадження громадянської освіти в Україні. Досвід імплементації дисципліни до освітнього простору Європи. Громадянська освіта в шкільній освіті та впровадження до навчальних програм. Громадянська освіта в системі вищої освіти України. Громадянська освіта у неформальній та інформальній освіті.

3. Історичні засади та сучасні особливості формування громадянської свідомості українців.

Політична культура та політична свідомість українців. Громадянське самоусвідомлення. Формування української політичної нації. Політична еліта та політичне лідерство в Україні. Патріотизм.

Тема 1.1. Людина та ідентичність

1. Людина, її самоідентифікація та самореалізація.

Різнобічність поняття «людина». Людина як біологічна та соціальна істота. Особистість та її характеристики. Ідентичність та самоідентифікація людини, її формування. Види та складники ідентичності. Самореалізація як розвиток особистості і реалізація власного потенціалу.

2. Громадянин.

Поняття громадянства в сучасному світі. Інститут громадянства. Отримання та позбавлення громадянства. Формування і прояв громадянськості. Активна громадянська позиція.

3. Національна та громадянська ідентичність.

Поняття національна та громадянська ідентичність. Формування національної та громадянської ідентичності: шляхи та механізми.

Тема 1.2. Людина в соціокультурному просторі

1. Соціокультурний простір та багатоманітність.

Поняття суспільства. Суспільні відносини. Соціальна стратифікація. Соціальні інститути. Соціальні цінності. Етнічна, соціальна, конфесійна унікальність та різноманітність. Рівність. Толерантність

2. Суспільна комунікація. Способи ефективної комунікації.

Культура спілкування. Види спілкування. Комунікація як засіб обміну інформацією. Масова комунікація. Соціальна комунікація. Комунікативність.

3. Соціальний капітал.

Поняття «соціального капіталу» як норми взаємності та мережі громадської залученості. Соціальна згуртованість і відповідальність. Солідарність.

Тема 1.3 Права і свободи людини

1. Людська гідність і права людини.

Основоположні права і свободи людини. Цінності прав людини. Нормативні акти закріплення прав людини.

2. Еволюція прав людини.

Походження прав людини. Покоління прав людини. Класифікація прав людини. Майбутнє прав людини.

3. Людина і держава. Механізми захисту прав людини.

Взаємовідносини «людина – держава». Реалізація прав і свобод людини та відповідальність держави за їх дотримання, гарантування та захист. Позитивні і негативні зобов'язання держави. Верховенство права. Національні та міжнародні механізми та стандарти захисту прав людини.

4. Захист прав людини під час війни.

Права людини в умовах збройного конфлікту та воєнного стану. Міжнародне гуманітарне право: принципи та завдання. Шляхи захисту цивільних осіб та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях.

Модуль II. Демократична участь громадян у житті суспільства та держави

Тема 2.1. Демократія: зміст та особливості функціонування.

1. Цінності, принципи та засади демократії.

Демократія та історія її становлення. Принципи та цінності демократії. Зміст, форми та методи функціонування демократичного режиму. Особливості розвитку демократії в умовах глобалізації. Пастки, загрози й межі демократії.

2. Демократична держава.

Держава. Конституція і конституціоналізм. Правова та соціальна держава. Форми державного правління. Форми державного устрою. Діяльність органів державного управління. Держава та залученість громадян.

3. Влада в демократичній державі.

Поняття політичної влади. Легітимність влади. Політична та державна влада. Законодавча влада в Україні. Практика здійснення виконавчої влади в Україні. Судова влада в демократичній державі.

Тема 2.2. Вибори як форма демократичної участі.

1. Вибори та виборчі системи.

Вибори як демократичний інститут сучасного суспільства. Виборче право. Види виборчих систем та їх особливості. Виборча система України. Вітчизняний виборчий процес і його етапи.

2. Особливості місцевих та загальнодержавних виборчих процедур.

Принцип організації влади: «більшість» та «меншість». Опозиція. Демократія та децентралізація влади. Особливості та технології проведення виборів на загальнодержавному рівні. Вибори до органів місцевого самоврядування: правові, політичні та комунікаційні особливості.

3. Референдум.

Референдум як демократична процедура та інструмент прямої демократії. Види референдумів. Умови проведення референдумів. Вітчизняне законодавство про референдум.

Тема 2.3. Громадянське суспільство.

1. Поняття громади.

Поняття «громади». Територіальна громада та її види. Реалізація та захист громадою своїх прав і законних інтересів.

3. Громадянська участь у житті громади та суспільства.

Форми участі громадян у діяльності органів місцевого самоврядування. Загальні збори громадян. Громадські слухання. Місцеві ініціативи. Громадські організації. Волонтерство як суспільний феномен. Правові та адміністративні особливості роботи волонтерських структур.

4. Формування, повноваження та особливості функціонування органів місцевого самоврядування в Україні.

Місцеве самоврядування в Україні. Принципи місцевого самоврядування в Україні. Компетенція органів місцевого самоврядування. Власні та делеговані повноваження органів місцевого самоврядування.

Модуль III. Людина в глобальному просторі.

Тема 3.1. Людський вимір сучасних міжнародних процесів

1. Процеси глобалізації та інтеграції.

Поняття глобалізації та інтеграції. Вплив глобалізаційних процесів на сфери життєдіяльності людини. Україна на тлі глобальних політичних трансформацій. Геополітичне становище сучасної України. Україна в світовому співтоваристві. Євроінтеграційні процеси сучасної України.

2. Місце людини та громадянина в глобальному світі.

Персональні та національні інтереси людини в глобалізованому світі. Національна культура в глобалізованому світі. Внесок українців у світову науку та культуру. Україна та ЮНЕСКО.

3. Міграція та міграційні процеси.

Міграція та її види. Мігранти та іммігранти, біженці, переселенці та захист їх прав. Світова міграційна політика та економіка. Глобальні тенденції міграцій та наслідки міграційних процесів.

Тема 3.2. Медіа як інструмент створення глобального інформаційного простору.

1. Свобода слова. Етика і відповідальність медіа.

Медіа і демократія. Свобода слова та свобода вираження поглядів та їх обмеження. Приватні та державні медіа. Інтернет. Цифрова ідентичність. Соціальні мережі. Приватність і конфіденційність у віртуальному світі. Авторське право у сучасному світі. Свобода слова та відповідальність.

2. Інформаційна війна. Технології інформаційних маніпуляцій.

Інформаційна війна та її вплив на суспільство. Механізми реалізації методів інформаційної війни: маніпуляція, пропаганда, «мова ворожнечі». Стандарти журналістики під час війни.

3. Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа.

Медіагігієна. Інфо-медійна грамотність. Критичне мислення. Фактчекінг. Кібербезпека.

Тема 3.3. Людина та глобальні проблеми людства.

1. Глобальні проблеми сучасної цивілізації.

Глобальні проблеми сучасності. Класифікація глобальних проблем. Природні та техногенні явища як причини глобальних проблем. Можливості і способи вирішення глобальних проблем.

2. Проблеми війни та миру.

Стабільність та безпека. Поняття «безпека», «небезпека», «загроза» «національна безпека» у сучасному суспільстві. Міжнародні конфлікти.

Війна як найвища стадія конфлікту. Сучасні шляхи вирішення військових конфліктів. Проблема збереження миру на Землі.

3. Сталий розвиток.

Сутність, цілі та складові сталого розвитку. Ресурси та їх обмеженість, ресурсозбереження. Екологічна культура. Охорона навколишнього середовища.

IV. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство проблеми суспільної самоорганізації та інституалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : досвід соціально-філософського аналізу / В.П. Андрущенко. К.: Знання України – 2018. 679 с.
2. Бадида А.Ю. Соціальна держава в умовах глобалізації / А.Ю. Бадида [Монографія]. Ужгород: РІК-У. 2019. 200 с.
3. Бакка Т.В. Подолання негативних проявів стереотипного мислення та формування толерантності як основи співжиття в полікультурному суспільстві / Т.В. Бакка // Історія в школах України. – 2010. – № 4., С. 29-33.
4. Бакка Т.В., Вєтров І.Г., Ладиченко Т.В., Мелешенко Т.В., Щупак І.Я. Дискримінація, расизм, ксенофобія, антисемітизм: історія, сьогодення і шляхи подолання: навчальний посібник /Т.В. Бакка, І.Г. Вєтров, Т.В. Ладиченко, Т.В. Мелешенко, І.Я.Щупак – К. – Дніпро. – 2011. – 64 с.
5. Бакка Т.В. Формування світоглядної культури студентської молоді засобами соціально-гуманітарних дисциплін. / Т.В. Бакка // Матеріали 4 науково-практичної конференції «Актуальні проблеми формування особистості студента – майбутнього лікаря». – К. – 2004.
6. Бакка Т. В., Мелешенко Т.В. Громадянська освіта та методики її навчання : новий етап розвитку в Україні / Т. В. Бакка, Т. В. Мелешенко // ПостМетодика / Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського. – 2018. – №1(130). – С. 29-34.
10. Вєлевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: Монографія / О.Л. Вєлевський; Адміністрація Президента України. Нац. ін-тут стратег. досліджень. – Київ: НІСД, 2008. – 242с.
11. Воронянський О.В., Кулішенко Т.Ю., Скубій І.В. Політологія: підручник / О.В. Воронянський, Т.Ю. Кулішенко, І.В. Скубій. – Харків, ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017. – 180с.
12. Від співпраці до примирення: посібник для лідерів громадянського суспільства / Під загальною редакцією Смирнова О.К. – К., 2015. – 207 с.
13. Вюртенбергер Т. Історія та легітимація децентралізованої держави / Т. Вюртенбергер // www.municipal.gov.ua/.../2005_zbirnik_problemtrans_statta_vurtenberger
14. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс. – К., 1999, – 726 с.
15. Горбатенко, В.П. Політична трансформація в сучасному світі / В.П. Горбатенко, С. С. Бульбенюк: навч. посібник. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. – 160 с.
16. Гриценко О.М. Суспільство, держава, інформація / О.М. Гриценко. Інститут журналістики. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011.– 165с.
17. Громадяни з пелюшок, або Як у Норвегії змалку навчають лідерів майбутнього (<https://nus.org.ua/view/gromadyany-z-pelyushok-abo-yak-u-norvegiyi-zmalku-navchayut-lideriv-majbutnogo/>)
18. Громадянська освіта та методика її навчання: Підручник для студентів педагогічних закладів вищої освіти / За загальною редакцією Т.В. Бакка, Т.В. Мелешенко. – К., 2019. – 215 с.
19. Громадянська освіта по світу: як у США виховують “вартівих” демократії (<https://nus.org.ua/articles/gromosvita-po-svitu-yak-u-ssha-vyhovuyut-vartovyh-demokratiyi/>)
20. Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – XXVIII+1108 с.
21. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу /Головний автор та редактор: Гріпп Берроуз, к.: ТОВ "Гнозіс", 2018. – 284 с.

22. Дипломатична діяльність України в сучасному світі. / авторський колектив: Б. Гуменюк, А. Зленко, Г. Удовенко, А. Денисенко. – К.: Наукова Думка, 2013. – 270 с.
23. Іваницька О.П. Регіональні підсистеми міжнародних відносин: навч. посібник / О.П. Іваницька. – Вінниця: ТВОРИ, 2018. – 444 с.
24. Інтегрований курс «Громадянська освіта» (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Бакка Т. В., Марголіна Л. В., Мелешенко Т. В. – К. : УОВЦ «Оріон», 2018.
25. Карась А. Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях / А. Карась. – Київ-Львів, 2003.
26. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. – Х., 2012. – 128 с.
27. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз / К. Корсак. / Інститут вищої освіти АПН України. – К.; Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М.Гоголя, 2004. – 222с.
28. Лісничук О. Популізм в Україні: теоретичні засади і проблеми вивчення феномену / О. Лісничук // Наукові записки. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України. – №4. – К. – 2015. С. 63–73.
29. Макміллан М. Що таке популізм?, 2019. URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/makmillan/shchotake-populizm-412114.html>
30. Мелешенко Т. Громадянська освіта в педагогічних закладах вищої освіти / Т. Мелешенко // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис. – Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, Державне інформаційно-виробниче підприємство видавництва "Педагогічна преса", 2020. – № 1(76). – С. 78–85
31. Мелешенко, Т. В. Становлення громадянського суспільства в незалежній Україні : проблеми та перспективи / Т. В. Мелешенко // Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення : з нагоди 60-річчя доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка Української академії історичних наук, АН Вищої школи України та Української академії політичних наук Богдана Івановича Андрусишина: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 січня 2019 року / ред. кол. : В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко, О. О. Рафальський та ін. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – С. 256-260.
32. Мелешенко Т. В. Стереотипи як інструмент пропаганди політики геноцидів // International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE», № 7(23), Vol.4, July 2017, p. 40–45.
33. НАТО – сила, що захищає мирних громадян / Т. Бакка, О. Волошенюк, О. Желіба, Р. Євтушенко, Т. Мелешенко, О. Мальований, О. Мокрогуз; за ред. О. Волошенюк, С. Дьоми. – К. : ВСВСДГО, 2019. – 164 с.
34. Нільс Мельцер. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. Довідкове видання, 398 с. <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>
35. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін: навч. посібник / О.В. Філонов, В.М. Субботін, В.В. Пашутін, І.Я. Тодоров. – 2-ге вид., виправл. – Київ : Знання, 2008. – 215с.
36. Основи демократії: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. А.Ф. Колодій. Третє видання, оновлене і доповнене. — Львів: Астролябія, 2009. — 832 с.
37. Політологія: Підручник. / за ред. В.Ф. Баранівського. – Київ: Національна академія управління, 2016. – 236с.
38. Політологія: Навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) /за ред. проф. В.С. Бліхара. Львів, ПП «Арал», 2018. 540 с.
39. Петрик В. М., Назаренко О. А., Присяжнюк М. М., Курганевич В. І., Васіліу Є. В., Рябуха О. М., Голев Д. В., Гнатюк С. О., Фесенко А. О. Інформаційна безпека у контексті сучасних технологій інформаційно-психологічного протистояння : навч. посіб. / за заг. ред. О. А. Назаренка і В. М. Петрика. — Київ : Центр учбової літератури, 2025. — 258 с. ISBN 978-611-01-3495-8

40. Політологія для вчителя : [навч. посіб. для студентів педагогічний ВНЗ / за заг. ред. : К.О. Ващенко, В.О. Корнієнка]. — К. : Вид-во ім. М.П.Драгоманова, 2011. — С. 406 с.
41. Радов Д.Г. Основи професійної діяльності на державній службі/ Д.Г. Радов. [Монографія]. — Запоріжжя : КСК-Альянс, 2015. - 219 с.
42. Ричков М.О. Суспільство (соціальний організм, простір, етнос) / М.О. Ричков. — К.: НТУ, 2005. — 188с.
43. Рудич Ф.М., Балабан Р.В., Ганжуров Ю.С., Дергачов О.П., Зеленько Г.І. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за ред. Ф.М. Рудич. / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. — К.: Парламентське вид-во, 2006. — 412с.
44. Стратегія людини: від думок до дії / Ігор Козловський. — Київ : Колесо Життя, 2024. — 180 с.
45. Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса / Н. Хома. 2014. Вип. 3. С. 205-215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_3_20

Офіційні документи

1. Біла книга з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності й гідності» // http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=244962256&cat_id=244962252 rozrobku/stan_poz_gp_sus.pdf.
2. Глобальні цілі ООН. UN General Assembly, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 21 October 2015, A/RES/70/1 / <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
3. Декларація ООН з освіти та виховання в області прав людини / <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/66/137&Lang=E>
4. Декларація прав дитини — http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384
5. Європейська конвенція про права людини. Ратифіковано Верховною Радою України. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Закон України «Про доступ до публічної інформації». <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
7. Закон України «Про загальну середню освіту» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
8. Закон України «Про освіту» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
9. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_207_6.
10. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Ратифіковано Верховною Радою України. http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
11. Конституція України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
13. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105
14. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043_5.
15. Основні європейські цінності. Толерантність. // <http://www.xenodocuments.org.ua/article/488>.
16. Про добровільні об'єднання територіальних громад : Закон України в редакції від 14 березня 2017 р. // Офіційний вісник України. — 2017. — № 17. — Ст. 203
17. Про засади державної регіональної політики : Закон України в редакції від 2 лютого 2015 р. // Офіційний вісник України. — 2015. — № 31. — Ст. 90
18. Про місцеве самоврядування : Закон України в редакції від 24 грудня 2015 р. // Офіційний вісник України. — 2015. — № 6, Ст.40

19. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки // <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>
20. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2024-2029 роки // <https://rm.coe.int/cm-2024-17-finale-ukr/1680af3517>
21. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і прав людини (скорочене видання) укр/рос/англ / <http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
22. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. укр/англ / <http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
23. Цілі сталого розвитку ООН // <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>

Посібники Ради Європи

1. КОМПАС. Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді // <https://www.coe.int/uk/web/compass>
2. Том I з ОДГ/ОПЛ "Навчаємо демократії" укр/рос/англ / <http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
3. Том II з ОДГ/ОПЛ "Зростаємо у демократії" укр/англ / <http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
4. Том III з ОДГ/ОПЛ "Живемо в демократії" укр/англ / <http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
5. Том IV з ОДГ/ОПЛ "Беремо участь у демократії" укр // <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-yevropy-z-osvity-dlia-demokratychnoho-hromadianstva-i-prav-liudyny/beremo-uchast-u-demokratiji>
6. Том V з ОДГ/ОПЛ «Досліджуємо права дитини» <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-yevropy-z-osvity-dlia-demokratychnoho-hromadianstva-i-prav-liudyny/doslidzhuemo-prava-ditini>
7. Том VI з ОДГ/ОПЛ "Навчання демократії" укр / <http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
8. Освіта для демократичного громадянства : посіб. для підготов. вчителів з питань освіти для демократ. громадянства та освіти з прав людини (вдосконалена версія – вересень 2007) / [Р. Голлоб, Е. Хаддлестон, П. Крапф та ін.] ; пер. з англ. та адапт. Л. М. Ващенко ; за ред. Е. Хаддлестона ; заг. ред. укр. версії : Н. Г. Протасова. - К. : НАДУ, 2009. - 92 с. // <http://osvita.khpg.org/files/docs/1366804266.pdf>
9. «Скажи своє слово» Посібник з Переглянутої Європейської хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті // <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-yevropy-z-prav-liudyny-ta-aktyvnoi-uchasti-dlia-molodi/skazhi-svoe-slovo>

Інформаційні ресурси

1. Громадськість і органи правопорядку: контроль, моніторинг, співпраця. Центр політико-правових реформ (ЦППР), 2017. http://pravo.org.ua/ua/about/books/society_law/
2. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_ua_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni%282%29.
3. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». // <http://www.gileya.org.ua/index.php?ng=about>.
4. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – Режим доступу: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=7>.

5. Міжнародний центр перспективних досліджень. // <http://www.icps.com.ua/publications.html>.
6. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. // <http://www.nbuv.gov.ua>
7. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України. // http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_
8. - Об'єднання територіальних громад //: <https://sora.da.gov.ua/decentralization.html>
9. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: // http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=294.
10. Права людини та місцева демократія. Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ), 2017. <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/book-3.pdf>
11. Розумійте свій Парламент і контролюйте його. Програма USAID РАДА, Інтерньюз-Україна, 2017. <http://radaprogram.org/videomaterials/rozumiyte-sviy-parlament-i-kontrolyuyte-yogo-funkciyi-verhovnoyi-rady>
12. Роль громадськості у покращенні якості адміністративних послуг. Центр політико-правових реформ (ЦППР), 2017. http://pravo.org.ua/ua/about/books/role_of_community/

Витяг з протоколу №5
засідання Науково-методичної Ради
Історичного факультету Українського державного університету імені
Михайла Драгоманова від 21.05.2025 року

Присутні: к.п.н., доцент, заступник декана з навчально-методичної роботи
Бакка Тамара Володимирівна – голова НМР,
к.п.н, професор Дмитренко Степан Петрович, заступник голови
НМР,
к.і.н., доцент Мальований Олександр Олексійович, секретар НМР.

Члени НМР: к.і.н., доцент Візер Світлана Олександрівна,
д.і.н, професор Доценко Віктор Олегович,
к.і.н., доцент Бакуменко Олександр Петрович,
к.і.н, доцент Руденко Наталя Василівна,
аспірант Карабурдін Андрій Валерійович,
студент Савченко Ярослав Іванович.

Слухали: 1. Про рекомендацію до затвердження Вченою радою УДУ імені Михайла Драгоманова програми навчальної дисципліни «Громадянська освіта та основи демократії» для всіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня вищої освіти УДУ імені Михайла Драгоманова

Ухвалили: 1. Рекомендувати до затвердження Вченою радою УДУ імені Михайла Драгоманова програми навчальної дисципліни «Громадянська освіта та основи демократії» для всіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня вищої освіти УДУ імені Михайла Драгоманова

Голова Ради

Тамара БАККА

Секретар Ради

Олександр МАЛЬОВАНИЙ

ВИТЯГ З ПРОТОКОЛ № 10
засідання Вченої ради історичного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
від 22 травня 2025 р.

ПРИСУТНІ: Мелещенко Т.В., к. іст. н., проф., **голова Ради;**
Бакка Т.В., к. пед. н., доц., **заст. голови Ради;**
Камбалова Я.М., к. пед. н., доц., **секретар Ради;**
члени Ради: проф. Гуменюк Б.І., проф. Журба М.А., проф. Дробот І.І.,
проф. Ладиченко Т.В., проф. Потильчак О.В., доц. Візер С.О.,
проф. Іванова Л.Г., проф. Шарпатий В.Г., проф. Стоян Т.А.,
доц. Загребельна Н.І., доц. Тицький С.І., доц. Гончар Ю.Б., Перепелюк О.М.,
Карпунь Н.О.; **аспірант:** Карабардін А.В.; **студентка:** Похиль С.С.

Слухали: 1. Про рекомендацію до затвердження Вченою радою УДУ імені Михайла Драгоманова програми навчальної дисципліни «Громадянська освіта та основи демократії» для всіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня вищої освіти УДУ імені Михайла Драгоманова

Ухвалили: 1. Рекомендувати до затвердження Вченою радою УДУ імені Михайла Драгоманова програми навчальної дисципліни «Громадянська освіта та основи демократії» для всіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня вищої освіти УДУ імені Михайла Драгоманова

Голова Вченої ради

Тетяна МЕЛЕЩЕНКО

Секретар Вченої ради

Яніна КАМБАЛОВА

РЕЦЕНЗІЯ
на навчальну програму дисципліни
«Громадянська освіта та основи демократії»
для студентів усіх спеціальностей першого(бакалаврського) рівня
вищої освіти УДУ імені Михайла Драгоманова

Навчальна програма з дисципліни «Громадянська освіта та основи демократії» складена у відповідності до нормативів вищої школи, з дотриманням принципів науковості, послідовності та наступності у вивченні навчального матеріалу.

Актуальність наведеного в програмі теоретичного й практичного матеріалу, зумовлена пошуком нових шляхів розвитку та вдосконалення діючої системи вищої освіти. Доцільність програми навчальної дисципліни обумовлена необхідністю формування у майбутніх фахівців активної громадянської освіти, рівня знань, умінь, навичок, компетентностей та цінностей необхідних для практичного застосування їх у процесі професійної діяльності, набуття якостей громадянина.

У пояснювальній записці сформульовані мета та завдання дисципліни, дана коротка характеристика структури та окремих компонентів програми, перелік змістових ліній курсу, внутрішніх і міжпредметних зв'язків, містяться методичні рекомендації щодо реалізації програми.

Зміст навчального матеріалу включає дидактично обґрунтовану систему знань, умінь і компетентностей, які мають бути реалізовані під час вивчення навчального предмета. Програма містить чітко сформульований опис вимог щодо рівня і якості засвоєння змісту навчання, сформованості способів діяльності з даного навчального предмета.

Зміст навчальної дисципліни та передбачена кількість годин для вивчення конкретних тем взаємообумовлені і раціонально розподілені. Запропонована тематика лекційного матеріалу спрямована на необхідність розвитку у студентів логічного та критичного мислення, вміння орієнтуватися у проблематиці, яка розглядається у курсі «Громадянська освіта та основи демократії».

Рекомендована та додаткова література містять достатній перелік підручників, навчальних посібників, монографій, статей у спеціалізованих виданнях, інформаційних ресурсів та іншої спеціальної літератури.

Навчальна програма з курсу «Громадянська освіта та основи демократії» відповідає навчально-методичним вимогам вищої школи і заслуговує на впровадження у навчальний процес в УДУ імені Михайла Драгоманова.

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри історії та етнології України

Світлана ВІЗЕР